

ÇANKIRI KIZILIRMAK İLÇESİ KUZEYKIŞLA VE GÜNEYKIŞLA KÖYÜ KİLİM DOKUMALARI

Kilim Weavings in Çankırı Province, Kızılırmak District Kuzeykişla and Güneykişla Villages

Yrd.Doç.Dr.H.Serpil ORTAÇ*

ÖZ

Türk kültürünün en zengin kaynaklarından birini oluşturan el sanatları içinde el dokumacılığı ayrı bir öneme sahiptir. Orta Asya'dan günümüze dokumacılık Türklerin başlıca uğraşısı olmuş, Anadolu'da ve gittikleri, yaşadıkları her yerde en güzel örnekleriyle ve çeşitliliği ile gelişmiştir.

El dokumaları Anadolu'da daha da gelişerek özgün geleneksel ürünlere dönüşmüştür. Bunlardan kilim dokumalar Türk dokuma sanatları içinde önemli bir yer tutmaktadır. Çankırı ili Kızılırmak ilçesinde yapılmakta olan kirkitli düz dokumalar içinde kilim geçmişten günümüze kullanım alanları ile doğumdan evlenmeye yaşamın bir parçası olmuştur. Kirkitli dokumalarla yapılan ürünlerin çeşitliliğinin yanında kullanılan renkler ve motifler zenginliği oluşturmuştur. Motifler Türk kadınının yaratıcılığının sonucu ortaya çıkmış, anlamları ile daha da önem kazanmış, kimi zaman kimlik olmuş, kimi zaman bir iletişim aracı görevi üstlenmiştir. Kirkitli dokumalarda kullanılan motiflere genel olarak bakacak olursak, genellikle çevreinde gördüğü bitki hayvan ve eşyaları yorumlamıştır. Genellikle bereketi ifade eden, nazardan, kötülüklerden koruyan, yaşamı anlatan, konuların, kişiyi veya aileyi tanımlayan imlerin ele alındığı görülmektedir. Bu çalışmada Çankırı ili Kızılırmak ilçesi Kuzeykişla ve Güneykişla köyleri kilim dokumaların özellikleri çeşitli örneklerle ve çizimlerle verilecektir.

Anahtar Kelimeler
El Sanatları, dokuma, kilim

ABSTRACT

Hand-weaving is of special place among the handicrafts, which make up one of the richest resource of Turkish culture. From the times of The Central Asia to present day, weaving has become a major focus of the Turks and it has flourished and developed with the best samples and variations wherever they live and spread. Hand-weavings have turned into original traditional artifacts through the stages of development. Among these, the Kilim weavings are of special place in the Turkish Weaving Arts. Among the Kirkit straight weaving produced in Çankırı province Kızılırmak district, Kilim has managed to become an indispensable part of daily and cultural life from birth to marriage. Colours and motifs used as well as the varieties of the products in Kirkit weavings have become the real richness. Motifs have emerged as a result of the creativity of the Turkish women and their significance has become more valued, and it assumed the role of identity and sometime a means of communication. When the motifs of Kirkit weaving are examined as a whole, interpretations of plants and animal as well as possessions prevail. Generally, it is seen that there are signs defining a person or a family, narrating life, protecting from evil eyes, expressing abundance. In this study, there will be Kilim weavings from Çankırı province, Kızılırmak district Kuzeykişla and Güneykişla villages to be presented with a variety of samples and drawings along with their specification.

Key Words
Handcraft, woven, kilim.

Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya getirdikleri el dokumacılığı tarih boyunca pek çok kültürü bünyesinde barındıran Anadolu'da daha da gelişerek özgün kültürel ürünlere dönüşmüştür.

Kilim Anadolu'da son 20-25 yıla kadar iç mekanda yer yaygınlığı, yastık, örtü olarak üretilmiş ve kullanılmıştır. Kilimler hammaddeden renklendirmeye,

dokumadan kullanıma kadar dokuyucunun kendisi tarafından yapıldığından işlevinin yanında geleneksel özellikleri de taşımaktadır.

Renkleri ve motifleri ile hem bir görünüm çeşitliliği hem de anlamlarıyla ayrı bir zenginliğe sahip kilimlerin en güzel örnekleri kız çeyizleri için dokunmuştur. Kilimlerde yer alan motifler ise

* Gazi Üniversitesi Melekli Eğitim Fakültesi El Sanatları Eğitimi Bölümü, ortac@gazi.edu.tr

diğer el sanatlarında olduğu gibi mutluluğu, acıyı ve zevgiyi anlatmış, paylaşmıştır.

Genellikle ihtiyaç karşılamaya yönelik üretilen kilimler günümüzde yerini hazır ürünlere bıraktığı gibi, elinde eski kilim bulunduran bireylerde bu basit hazır ürünlerle değiştirerek kilimleri ellerinden çıkarmaktadırlar.

Kilim dokumaların eskiden yaygın olarak yapıldığı, günümüzde ancak eski örneklerini bulabildiğimiz yörelerimizden birisi Çankırı ili Kızılırmak ilçesidir.

Çankırı'nın güneydoğusunda yer alan Kızılırmak ilçesi, Çankırı ile birlikte Osmanlı topraklarına katılmıştır. Kalecik ilçesinin Çankırı'ya bağlı olduğu Osmanlı döneminde, bu ilçeye bağlı bir nahiyeye olarak ismi "İnallu Ballu" iken, daha sonra "Hüseyinli" olmuştur. İlçe 1985 yılında belediye, 1987 yılında da ilçe konumuna getirilmiştir. Yöreden geçen Kızılırmak'tan ötürü de ilçeye Kızılırmak ismi verilmiştir. Çankırı'ya 55 km. uzaklıktaki ilçenin yüzölçümü 493 km²'dir (Ayhan, 2007).

İlçenin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Hayvancılıkta sığır, koyun ve kıl keçisi yetiştirilmektedir. Yörede dokumacılık, hayvancılığa bağlı olarak gelişen önemli el sanatlarından birisidir. Özellikle Türkmen köyü olan Kuzeykışla ve Güneykışla köylerinde geleneksel motifleri ile dokunan kilimler ayrı bir zenginliğe sahiptir.

Kızılırmak ilçesi Kuzeykışla ve Güneykışla köylerinde tespit edilen örnekler gereç, renk ve motif özellikleri ile incelenerek örnekler sunulmuştur.

Kilim dokuma tekniği; çözümlü ipliklerin atkı iplikleri tarafından tamamen kapatıldığı atkı görünümü ve iki yüzü aynı görüntüde dokumalardır. Desenler motiflerin sınırları içinde renkli ipliklerle gidip dönülerek oluşturulur. Her motif için farklı renk kullanılır. Motiflere göre

renkli atkı iplikleri çözümlerin bir altından bir üstünden geçerek motifin sınırları içinde gidip döndükten sonra kirkit ile dövülerek çözümler görülmeyecek şekilde sıkıştırılır. Anadolu da teknik olarak farklılık göstermesine rağmen diğer düz dokumalarda (cicim, zili, sumak) kilim olarak ifade edilmektedir (Acar, 1982). Diğer teknikler ile yere sermek üzere yapılan dokumalara yaygı, çul gibi isimler verilirken kilim tekniği ile dokunanlar gene kilim olarak isimlendirilmektedir.

Kızılırmak ilçesi kuzey kışla köyünde, geleneksel özellikleri taşıyan, yaygı amacı ile yapılmış olan 25 adet kilim incelemeye alınmıştır.

Yörede kilimler istar adı verilen dik tezgahlarda dokunmuştur. Kilimlerin eski örneklerinin çözümlü ve atkı iplikleri olmak üzere tamamında yün iplik kullanılmıştır. Bunda yörede küçükbaş hayvancılığın yapıyor olması da önemli rol oynamıştır. Yöre halkı yetiştirdiği koyunlardan kırkarak elde ettiği yünü eğirerek iplik haline getirip dokumuştur. Son zamanlarda yapılan kilim dokumalarda ise çözümlü pamuk, atkıda orlon ipliği kullanılmış örnekler de rastlanmıştır. Bu örnekler gereçte farklı olduğu gibi renk ve motiflerde de farklılık göstermektedir. Bu nedenle incelemeye de alınmamıştır.

Kızılırmak ilçesi Kuzeykışla ve Güneykışla köylerinde tespit edilen kilimler farklı boy ve enlerde tek parça halinde dokunmuştur. Kilimlerin boyları 185-338 cm arasında değişmekte, ortalama 239.8 cm, enleri ise 129-165 cm aralarında değişmekte ortalama 127.12 cm'dir. Kilimlerin saçakları bazı örneklerde yıprandığı için kesilerek kıvrılmıştır. Saçak bulunan ürünlerde boyları 10-18 cm arasında değişmekte olup ortalama 13.82 cm'dir.

Doğal boyalar ile renklendirme, bitkinin toplanmasından uygulanmasına özel bilgi ve beceri gerektiren anadan

kıza geçen bir uygulama olup, yöredeki kilimlerde de eskiden çeşitli bitkilerden elde edilen doğal boyarmaddeler kullanılmıştır. Günümüzde ise sentetik boyarmaddeler tercih edilmeye başlamıştır. Yörede doğal boyarmaddelerle renklendirilmiş kilimlerde birçok renk saptanmıştır. Kilimlerin tamamında kırmızı, beyaz, siyah ve sarı renklerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunları takiben yeşil, mavi ve koyu pembe de çok kullanılan renkler olup, küçük oranlarda da gri mavi, turkuaz, eflatun, bej ve turuncu renkler de yer almıştır. İpliklerin renklendirilmesinde doğal boyaların kullanılmış olmasının da etkisi ile renk tonları kullanılmamıştır.

Anadolu kilim dokumalarındaki ortak özelliklerden biri olan motif çeşitliliği yöredeki kilimlerde de kendini göstermektedir.

Motifler çeşitli şekillerde bir araya gelerek desenleri oluşturur. Anadolu'da desene yörelere göre yanış, nakış, örnek gibi farklı isimler verilmektedir. Her yörenin kendine özgü deseni veya aynı desenin farklı ismi vardır. Bu desenler genellikle geometrik formlarda karşımıza çıkar. Dokumalarda kullanılan motifler gözle görülebilen nesnelerin ve canlıların yanında soyut kavramların sembolize edilmesiyle zengin bir yelpaze oluşturur.

Anadolu'da kirkitli dokumalar yüz yıllar boyu yapılmakta olup kullanılan motifler sadece estetik bir görünüm sunmanın yanında geçmişlerinin, inançlarının, çevreye bakış açılarının, yaratıcılıklarının ve kimliklerinin yansıması olmuştur. Kullanılan motif ve kompozisyonlar dönemleri, bölgeleri, boyları ve birliktelikleri göstermekte önemli bir belge olmuştur. Topluluklar ortak olan dilleri, inançları ve sanatlarıyla zaman içinde ortak kültürlerini yaratmıştır. Kültürde birlik aynı dili konuşan, birlikte yaşayan insanların kurduğu birlik

olduğundan el sanatlarında kullanılan motifler ayrı bir önem taşımaktadır (Özönder, 1997).

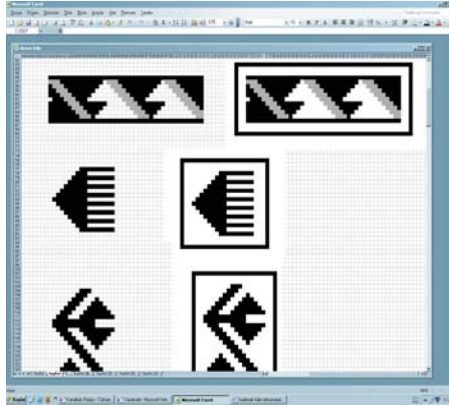
Motiflerin esin kaynakları günlük yaşam olup, kaygılar, beklentiler önemli rol oynamıştır. Örnek verecek olursak; Bunların başında da nazar gelir. Bazı insanların bakışlarında bir güç olduğuna, bu bakışların kötülüğe, zarara, şanssızlığa ve hatta ölüme bile sebep olduğuna inanılır. Nazarlıklar işte bu kem bakışların etkisini azaltan çeşitli nesnelere dir. Böylece onu taşıyanları koruduğuna inanılır. "Musk" ise sahibini tehlikeli dış faktörlerden korumak için, sihirli ve dini bir güce sahip olduğuna inanılan yazılı bir tılsımdır bu nedenle dokumalarda muskayı, gözü temsil eden üçgenler ve zikzaklara sık rastlanır. Kuş; mutluluk, keyif ve sevginin sembolüdür. Güç ve kuvveti simgeler, Anadolu'da kurulmuş çeşitli yerleşimlerin, devletin sembolü olmuştur. Kuşlar ayrıca ilahi mesajlara ve uzun bir yaşama işaret eder. Küpe, saç bağı motifleri Anadolu'da evlilik ifadesidir. Bu motifi kullanan bir kız, ailesine evlenmek isteğini belirtmiştir (Akar Ve Keşkiner, 1985).

Kirkitli dokumalarda kullanılan motiflere genel olarak bakacak olursak, yörede olduğu gibi dokuyucu; genellikle çevresinde gördüğü bitkileri ve eşyaları anlatmış olup; Bereketi ifade eden (elbelinde, koçboynuzu, kurtağzı, kurt izi); Nazardan, kötülüklerden koruyan (pıtrak, el, parmak, çengel); Yaşamı anlatan (hayat ağacı); Konuları, kişiyi veya aileyi tanımlayan im'lerin ele alındığı görülmektedir.

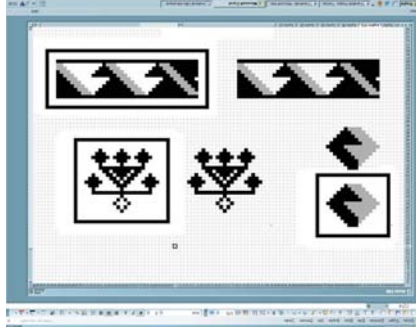
Motifleri esin kaynağına göre doğal çevre (göl, akar su); bitkiler (ağaç, yaprak, çiçek v.b.); hayvanlar (kurbağa, kuş, yılan v.b.); eşyalar (tarak, ibrik v.b.); yaşadıkları çevre (ev, çadır, yol v.b.); insan tasvirleri (el, baş v.b.) gibi varlık ve nesnelerle yörelere göre değişebilen sembolik motifler (karışatan, yaryarekütü

v.b.) yer almaktadır (Akar Ve Keşkiner, 1985).

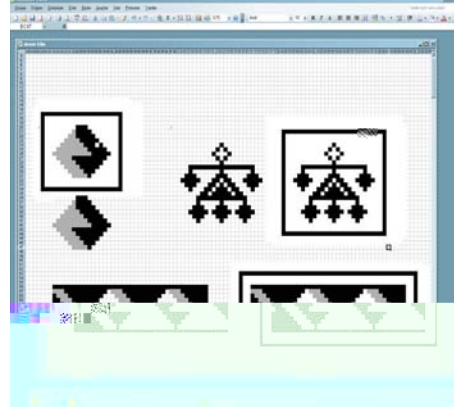
Yöredeki kilimlerde çeşitli motifler tespit edilmiştir. Geometrik formlardan yatay, dikey, verev düz çizgiler, üçgen, baklava, altıgen, zikzak ve başamaklar her üründe yer almıştır. Figürlü, nesneli, bitkisel ve sembolik motiflerde çeşitlilik göstermekte olup, yöre de söylenen isimleri şöyle sıralayabiliriz; içiçine giydirmeli, yaba, saçbağı, kuş (angıt), deve boynu, elifin angıtı, dikdoldur, kıvrım, benli hanım, tobağa (kaplumbağa), börek, kurtağzı, çengelli kurt ağzı, katlı kıvrım, koyun koşması, dikme, böbrek, parmak, barakdır (Çizim 1-21). Motiflerin iç içe veya yan yana yerleştirilmesi ile oluşturulan altıgen veya baklava şeklindeki motif topluluklarının tamamına “oy”, “top” gibi isimler verilmiştir.

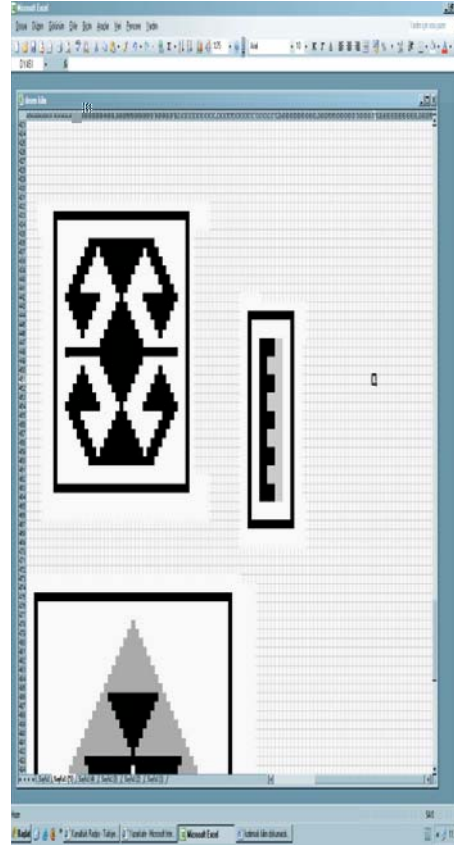
Çizim 1. Yaba

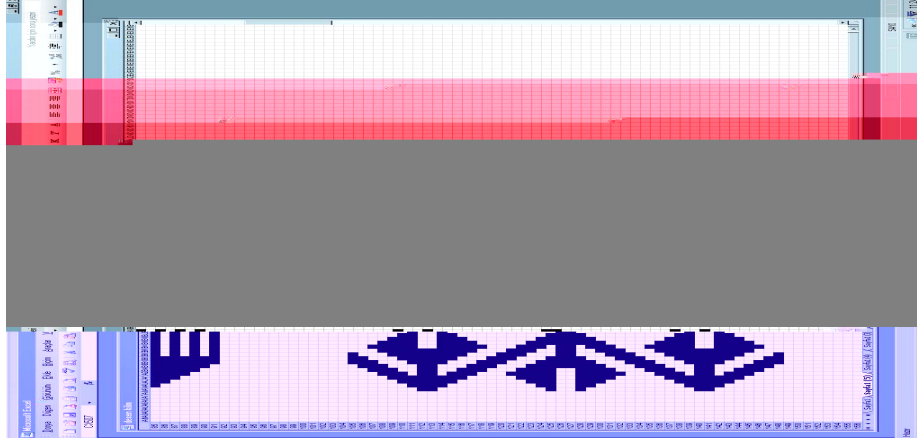
Çizim 2. İçiçine Giydirmeli

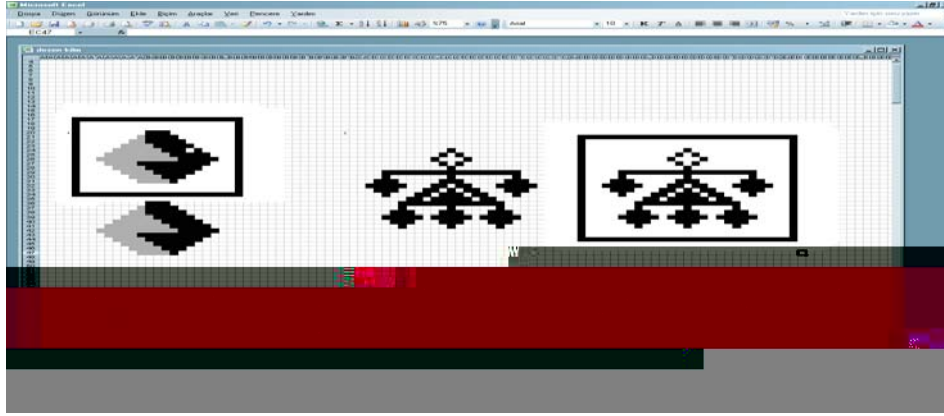
Çizim 3. Saçbağı

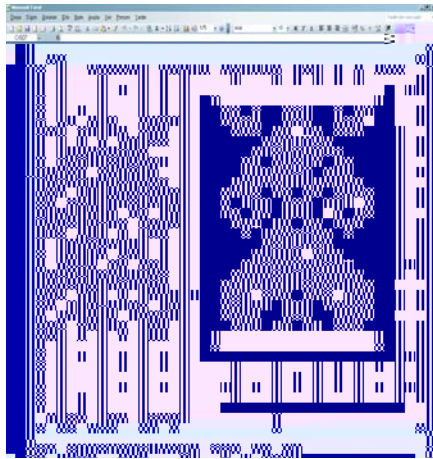
Çizim 4. Parmak

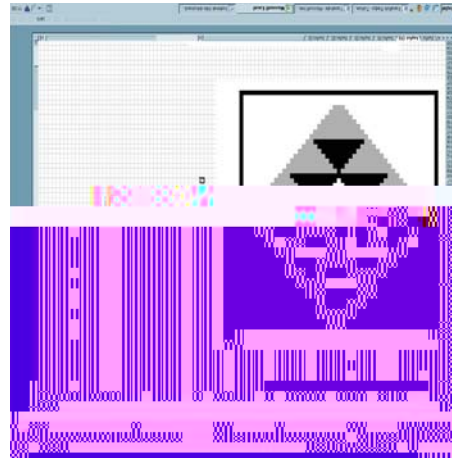
Çizim 5. Elifin Angıtı

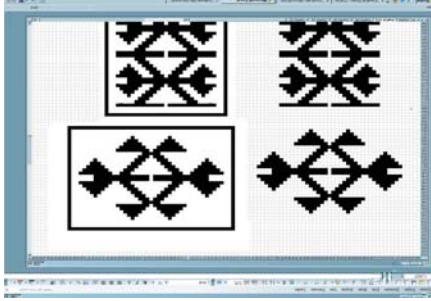
Çizim 6. Deve Boynu (Götürge)

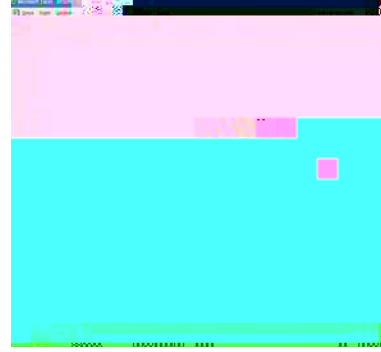
Çizim 7. Eliböğünde (Kıvrım)

Çizim 8. Benli Hanım

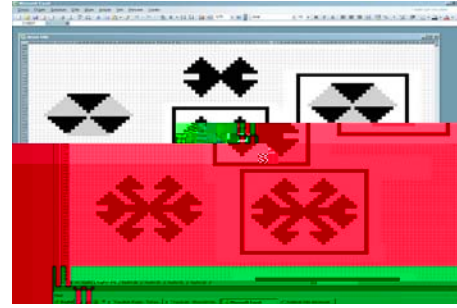
Çizim 9. Angıt

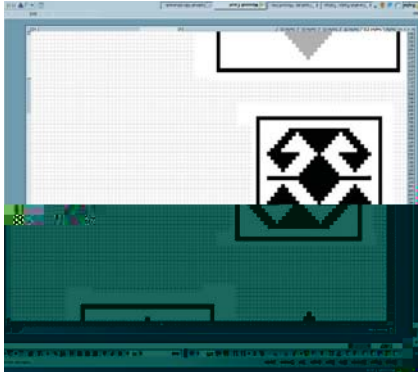
Çizim 13. Angıt

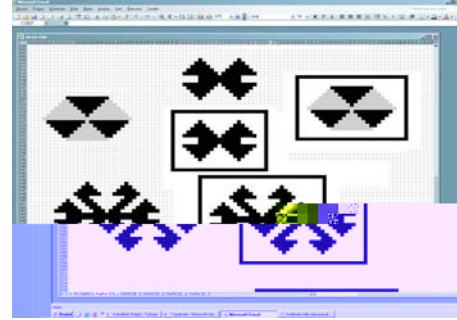
Çizim 10. Dikdoldur

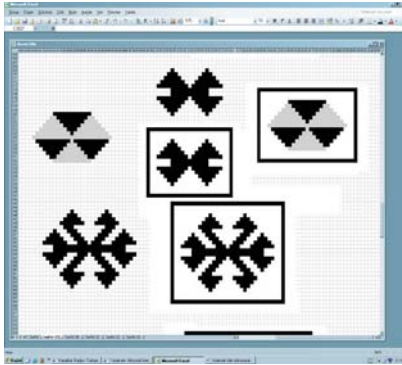
Çizim 14. Börek

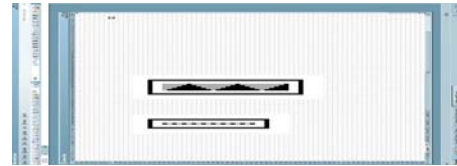
Çizim 11. To*bağa

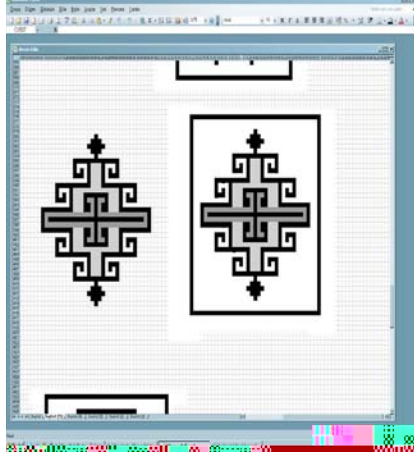
Çizim 15. Kurtağzı

Çizim 12. Çengelli Kurtağzı

Çizim 16. Dikme

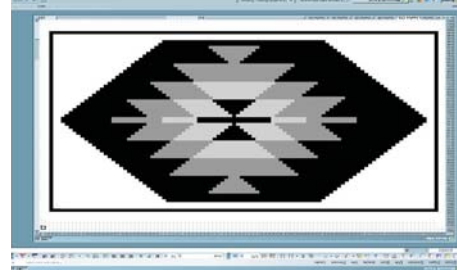
Çizim 17. Barak

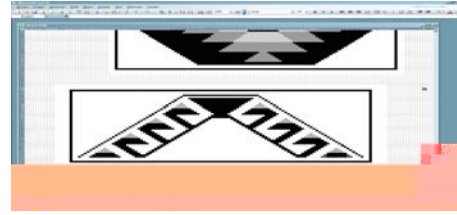
Çizim 18. Kıvrım

Çizim 19. Koyun Koşması

Çizim 20. Dermen

Çizim 21. Kath Kıvrım

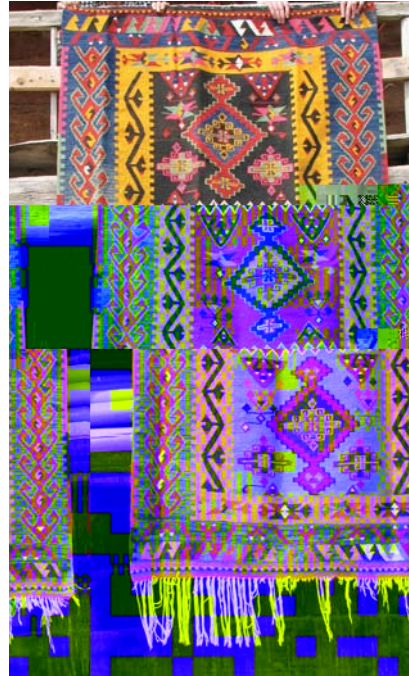
Yörede tespit edilen kilim dokumalarda motifler dokuma tekniğine ve ürünün çeşidine göre dengeli ve göze hoş gelecek şekilde yerleştirilmesiyle değişik kompozisyonlar oluşturulmuştur.

Yörede genel hatları ile üç farklı kompozisyon saptanmıştır.

Birinci grupta yer alan kilimlerin kompozisyonu, en çok kullanılan olan düzenlemedir (%60.00). Zemin 3 büyük kareye ayrılarak aynı motif düzenleme-ürünün çrılarak ay farort4.6numa“oy” adı bür-

Fotoğraf 1. Kuzeykışla köyü kilim örneği.

Fotoğraf 2. Kuzeykışla köyü kilim örneği.

Fotoğraf 3. Güneykışla köyü kilim örneği.

İkinci grupta yer alan kompozisyon, Zemin renklerle kalın çizgilere ayrılmış, bazı örneklerde motiflerin yer aldığı kalın çizgilerin aralarında ince renkli çizgiler yer almış, her bölüme aynı veya farklı motifler aralıklı yan yana sıralanmıştır (Fotoğraf 4).

Fotoğraf 4. Kuzeykışla köyü kilim örneği.

Üçüncü grupta yer alan kompozisyon, Ortada “top” denilen büyük baklava dilimleri içi dolgulanmış olarak üst üste devam etmiş, Kenar boşluklar baklava ve üçgen formlarda boşluk kalmayacak şekilde motifler sıralanmış. Kısa ve uzun kenarlarda da farklı motiflerin yer aldığı kalın bordürler yer almış (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5. Güneykışla köyü kilim örneği.

Fotoğraf 6. Güneykışla köyü kilim örneği.

Sonuç olarak, yörede tespit edilen motifler halkın kültürel yapısının günümüze yansımaları olup anlatamadığı, söyleyemediği duygu ve düşüncelerinin,

istek ve beklentilerinin sembolik olarak anlatımıdır. Özellikle bereket, nazar ve korunma duygularını ifade etmektedir.

Kirkitli düz dokumalar sadece geçmişten günümüze gelen el sanatı ürünü değil aynı zamanda renkleriyle ve kullanılan motif çeşitliliği ile toplumun kültür yapısını, kültür zenginliğini ortaya koymaktadır. Annenin kızına öğrettiği dokuma sadece bir yaygı değil, motif anlamları ile birer belge niteliğindedir. Bu nedenle, halk kültürümüzün önemli bir parçası olan dokumalarımız Çankırı yöresinde de gelişen teknoloji nedeniyle kullanım alanının azalmış ve insanların farklı alanlardaki meşguliyetlerinden dolayı eski önemini yitirmeye başlamıştır. Eskiden günümüze gelen ve günümüzde yapılmakta olan bu sanat dalımız ile ilgili eserlere sahip çıkmak onları belgelemek ve mümkün olduğu kadar önemini kavramak milli ve maddi kültürümüze sahip çıkmak açısından gereklidir. Geçmiş ile günümüz arasında kültürel köprünün kurulabilmesi ve geleceğe taşınabilmesi için geleneksel el sanatlarımızın ve bunlarda kullanılan motiflerin kaybolmasını önlemek, tanıtmak için belgeleme, tanıtmaya işlemlerinin dokumalarımızda ve diğer el sanatlarımızda da yapılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Acar, Belkıs, *Düz Dokuma Yaygılar*. İstanbul, Eren Yayıncılık, 1982.

Akar, A. ve C.Keşkiner. *Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif*. İstanbul: Tercüman Sanat ve Kültür Yayınları, 1985.

Akpınarlı, Feriha, Yakude Develioğlu, H.Serpil Ortaç, *Çankırı El Sanatları*. Ankara, Hazar Yayını, 2008.

Ayhan, Bahattin., *Çankırı Tarih Kültür Turizm*. Ankara, 2007.

Özönder, Hasan. “Türk Dokumalarındaki Motiflerin Menşee Birliği”, *Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslar arası Bilgi Şöleni*. Ankara, 1997.